

Identifikace padlých příslušníků pruské pěchoty

v archeologicky zkoumaných hrobech z války roku 1866 u České Skalice a Hradce Králové

Identifikace pohřbených v archeologicky zkoumaných válečných hrobech z roku 1866 vychází především z postupného porovnávání nalezených částí dochované výstroje a jejich určování dle historických pramenů nebo muzejních exponátů. Ve dvou hromadných hrobech na bojišti u České Skalice bylo tak potvrzeno uložení celkem dvanácti příslušníků řadových pěších pluků pruské armády, kteří zde padli dne 28. června roku 1866. Po revizi terénní dokumentace a souborných výbav artefaktů, dnes uložených v Regionálním muzeu v Náchodě, je možné určit i bližší totožnost pohřbených a pohlédnout tak na historické prameny novým, kritičtějším pohledem, založeným na nejvěrohodnějších archeologických pramenech.

■ Matouš HOLAS

Zdokumentovaná funkční poloha artefaktů může poukázat nejen na podobu výstroje, se kterou byl padlý pohřben, ale i upřesnit určitou vojenskou hodnost a velice ojediněle též rozpoznat konkrétní jednotku. Není zvláštností, že lze podrobnější informace čerpat zejména z pohřbů příslušníků

pruské armády, neboť jejich výstroj nesla jasné indicie označující vojenské jednotky i poddůstojnické hodnosti, což bývá u dochovaných pozůstatků výstroje rakouské armády naopak značně obtížné. V problematice tématu jsou nezanedbatelným zdrojem i předměty uložené v depozitáři Muzea východních Čech v Hradci Králové, které mohou být navzdory velmi časté absenci bližšího nálezového kontextu vzácným a názorným příkladem, jak může archeologie zpestřit a někdy i doplnit rozsáhlé písemné prameny o jednom z největších válečných střetnutí na území Královéhradeckého kraje.

Základní organizace pruských řadových pěších pluků¹

Stále se stupňující požadavky vojenskosti, podpořené rozvojem techniky a průmyslu v 2. polovině 19. století, vedly v letech 1859–1860 k zásadním změnám organizace stálé armády pruského království a rovněž ke změnám všeobecné branné povinnosti, zavedené v roce 1814. Reorganizace z celkového pohledu přinesla zvýšení počtu odvedených mužů, navýšení mírového stavu, úpravu služebních povinností a organizační změny u zeměbrany, včetně jejího vyčlenění z polní armády.² V praxi se vše projevilo s kladnou odezvou při mobilizaci ve válkách v letech 1864, 1866 a 1870/71, kdy bylo potřeba přejít na válečné stavy

v co nejkratší době. Před reorganizací měl válečný počet dosáhnout celkově necelých 533 000 mužů a po jejím zavedení byl zvýšen na 634 400 mužů (viz *Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015*, 32–34).

Pruské království bylo v roce 1860 rozděleno na osm provincií se šestnácti divizními velitelstvími, ze kterých bylo postaveno osm armádních sborů. Samostatný sborový celek tvořil gardový sbor, v jehož řadách sloužili vojáci z území celého státu. Každý armádní sbor se v mírové organizaci skládal ze dvou pěších divizí o dvou pěších brigádách. Pěší brigádu tvořily dva pluky, které byly granátnické, pěší nebo fyzilírské³. Armádní sbor dále zahrnoval dvě jízdní brigády se dvěma nebo třemi pluky, dělostřeleckou brigádu skládající se z jednoho pluku polního a jednoho pluku pevnostního dělostřelectva, jeden myslivecký prapor, jeden pionýrský prapor a jeden prapor trénu. Mezi mírovou organizací všech sborů byly ještě rozděleny pěší a jízdní zeměbranecké pluky a také samostatné zeměbranecké prapory (*Dvořák 2014*, 15–17; *Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015*, 34–39).

V polním tažení roku 1866 disponovala pruská armáda 81 pluky pěchoty, z nichž bylo 72 řadových pluků rozdělených na 12 granátnických, 52 pěších a 8 fyzilírských. Pro doplnění výše uvedených základů reorganizace armády je třeba uvést, že se zavedlo jejich zcela nové

1 Za konzultace potřebné k přesné formulaci a faktické správnosti textů týkajících se pruské armády ve válečném tažení roku 1866 autor děkuje kolegovi Jiřímu Náhlovskému, členu předsednictva Komitétu pro udržování památek z války roku 1866 a autoru mnoha publikací zabývajících se mimo jiné i touto problematikou.

2 Na základě reorganizace byly v roce 1866 zeměbranecké jednotky vyjmuty z polního složení devíti armádních sborů a vytvořily se z nich samostatné operující celky, které sloužily jako okupační jednotky na území nepřítele nebo mohly plnit i jiné úkoly (*Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015*, 32–33). Dokládá to např. gardová zeměbranecká divize. Na začátku tažení proti rakouské Severní armádě byla vedena jako záloha pruské Labské armády, později ale byla vyčleněna a 8. července obsadila Prahu.

3 Označení granátnické, pěší a fyzilírské pluky pocházelo z tradic pruské armády 18. století, ale zásadní rozdíl z hlediska taktiky a bojového nasazení v roce 1866 mezi nimi již nebyl. Fyzilírské pluky, respektive fyzilírské prapory (daly by se označit jako střelecké, nezaměnit ale se střeleckými četami) granátnických a pěších pluků patřily k lehké pěchotě a podle toho se z nich zpravidla stavěly předvojové jednotky (*Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015*, 40).

označení. Před rokem 1860 existující pěší pluky 1.–12. byly přejmenovány na granátnické pluky, přičemž došlo k doplnění pořadového čísla s názvem doplňovací lokality a čísla v posloupném řazení všech řadových pěších pluků u stálého vojska tvořícího pozemní armádu. Rovněž u pěších pluků 13.–32., existujících před tímto rokem, a nově vzniklých pěších pluků č. 41–72 bylo zavedeno podobné označení. Dřívější pěší pluky 33.–40. (označované také jako záložní pluky 1.–8.) byly převedeny na fyzilírské pluky č. 33–40, které měly v názvu pouze doplňovací lokalitu.⁴

U granátnických pluků č. 1–12 byly 1. a 2. prapory označovány jako granátnické a 3. prapor se označoval jako fyzilírský, ovšem bez číselného pořadí. Řadové pěší pluky č. 13–32 a č. 41–72 měly 1. a 2. prapory mušketýrské a fyzilírské prapory, které rovněž neměly číselné pořadové označení. U fyzilírských pluků č. 33–40 byly všechny tři prapory fyzilírské s průběžným číslováním, tzn. 1.–3. prapor. Pluk tvořil velitelský štáb se třemi prapory. Každý prapor byl rozdělen do čtyř setnin, při čemž 1.–4. setnina tvořily 1. prapor, 5.–8. setnina 2. prapor a 9.–12. setnina fyzilírský prapor (respektive 3. prapor u fyzilírských pluků). Při mobilizaci se stavěl ještě 1 náhradní prapor umístěný v posádce. Setnina se skládala ze dvou čet. Základní rozdělení praporu se skládalo ze tří řad vojáků. V bojových podmínkách byla ze třetí řady 1. setniny formována zvláštní a samostatně operující tzv. střelecká četa (Dvořák 2014, 17).

Výstroj, výzbroj a hodnotní označení řadových pěších pluků pruské armády

Pluky řadové pěchoty nosily tmavě modré jednořadé kabáty (*Waffenrock*) se stojacím zaobleným límcem s červenými patkami. Zapínal se osmi knoflíky ze žlutého kovu (tombaku), na zadní části byly dvě vykrojené patky, každá se třemi knoflíky. Nejhornější knoflíky v úrovni pasu měly tvar háků, do kterých zapadl opasek. Na přední části kabátu a u okrajů zadních patek se nacházela červená lemovka. Rukávové červené manžety

braniborského typu měly převyšující patku stejné barvy, se třemi knoflíky, kterou doplňovala bílá lemovka, označující liché armádních sbory (Náhlavský 2006, 81). Na bílých, červených, žlutých nebo světle modrých náramenících, určujících konkrétní armádní sbor, bylo číslo pluku nebo iniciála majitele a zapínaly se menším vypouklým knoflíkem s číslem setniny 1–12. Torna ze srstnaté hnědé telecí kůže měla nosné řemeny doplněné mosaznými háky, které se zaklesly za opasek s mosaznou přezkou, na které byla korunka s heslem *Gott mit uns* – „Bůh s námi“. Várnice k přípravě jídla byla upevněna na víku torny. Na opasku se nacházely dvě patrantašky s celkovým počtem 40 kusů papírových patron (dalších 20 kusů bylo v plechovém pouzdru uvnitř torny) a závěsník pro poboční zbraň. Příslušníci granátnických a mušketýrských praporů nosili bílou opaskovou soupravu a příslušníci fyzilírských praporů černou. U pravého boku voják nosil plátěný chlebník a v polních podmínkách se používaly láhve na vodu různých typů. Charakteristickým výstrojním prvkem byla kožená přilba s kováním a hrotem ze žlutého kovu. Jako dekorace u granátnických pluků sloužila orlice s monogramem *FWR* (Friedrich Wilhelm Rex), u pěších a fyzilírských pluků orlice s *FR* (Friedrich Rex). Tmavošedý jednořadý plášť zapínaný šestici knoflíků, se stojacím límcem a patkami, měl tmavomodré nárameníky s lemovkou v barvě armádního sboru doplněné o číslo pluku nebo iniciály majitele. V polních podmínkách v době léta se nosil stočený do bandálu přes levé rameno k pravému boku. K výstroji patřily tmavošedé kalhoty s červenou lemovkou v postranních švech, které se zasouvaly do vysokých kožených bot s okovanými podrážkami. Důstojnické zbrojní kabáty měly pozlacené knoflíky. Nejblíže k dlaní umístěný knoflík na patkách braniborských manžet se nosil stále rozepnutý. Místo nárameníků nosili důstojníci epolety s pozlacenými půlměsíci, jejichž pole měla stejnou barvu jako nárameníky mužstva u zbrojních kabátů. V ozdobnějším provedení bylo číslo pluku nebo iniciála majitele. Štábní důstojníci měli epolety doplněné dracounovými trásněmi. Příslušná hodnost byla

vyjádřena čtyřcípými hvězdičkami. Výnosem ze 7. června 1866 se pro důstojníky zavedly zvláštní polní nárameníky, které nahradily nápadné epolety. Pro poručíky, nadporučíky a setníky byly vyrobeny ze stříbrno-černých dracounových prýmků na barevném podložení, které odpovídalo epoletovým polím. Štábní důstojníci měli polní nárameníky z pletené stříbrno-černé dracounové šňůry, také na stejné barevné podložení. Rovněž tyto výstrojní doplňky pro polní podmínky měly hodnotní označení v podobě hvězdiček, čísla pluků nebo iniciály majitelů ve stejném provedení jako u epolet. Důstojníci mohli místo zbrojního kabátu nosit tmavomodrý svrchník s červeným celobarevným límcem, který doplňovala tmavomodrá lemovka. Vpředu byly dvě řady po šesti plochých knoflicích, zužující se k pasu. Rukávové přeložky měly červenou lemovku, stejnou jako u patek na zadních šosech, u každé s dvěma knoflíky (Náhlavský 2010, 10; Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015, 190–191).

Příslušníci granátnických a pěších pluků byli vyzbrojeni puškou systému Dreyse (tzv. jehlovou) vz. 1841 s tulejovým bodákem stejného vzoru, který se nosil stále nasazený na zbrani. U fyzilírských pluků byla zavedena fyzilírská puška vz. 1860 s nožovým bodákem stejného vzoru, který zároveň plnil funkci poboční zbraně. Obě tyto jehlovky konstrukce Nikolause Dreyseho používaly v roce 1866 patronu vz. 1855⁵. Pákový závěr umožňoval snadnější nabíjení a tím rychlejší obsluhu, což znamenalo zvýšení počtu výstřelů oproti rakouským perkusním předkvám Lorenzovy konstrukce. Výsledky střeleckých zkoušek však potvrzovaly horší balistické vlastnosti v přesnost i dostřelu. Jako poboční zbraň u granátnických a pěších pluků se používaly tesáky vz. 1852 nebo vz. 1864. Tesákem vz. 1839 byl vybaven pouze 3. poznaňský pěší pluk č. 58. Všechny tesáky měly kožené pochvy s mosazným horním a dolním kováním. Podle vyraženého čísla na botce pažby, většinou v kombinaci s písmenem, popř. s písmeny, se označoval konkrétní pluk, setnina a číslo zbraně. Shodnost označení na puškách byla také u tesáků uvedených vzorů a bodáků

vz. 1860. Bodáky vz. 1841 se označovaly ve většině případů pouze setninou a číslem zbraně. Proti nepříteli počasí chránily ústí hlavní Dreyseho pušek mosazné krytky různých konstrukcí, které rovněž byly opatřeny plukovní značkou v kompletní podobě nebo pouze setninou a číslem zbraně (*Beneš 1998, 26, 33, 49*). Ovšem jsou známy i případy, kdy krytky a tesáky jsou bez jakéhokoliv útvaryového označení (příklad viz *Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015, 355: obr. 14/168*).

V pruské armádě se voják v hodnosti vojína označoval podle jednotky, ke které byl při nástupu do armády přidělen. V případě řadových pluků se nejvyšší hodnostní stupeň řídil podle druhu praporu. U fyzilírských pluků, které měly všechny tři prapory fyzilírské a fyzilírských praporů granátnických nebo pěších pluků nebyl v označení pro vojína rozdíl. U granátnických praporů se nazýval granátník (*Grenadier*), u mušketýrských praporů mušketýr (*Musketier*) a u fyzilírských praporů fyzilír (*Füsiliér*). U pobočných chladných zbraní visel vlněný stříp, který měl bílý pásek a třísně. Jeho krček v bílé, červené nebo žluté barvě označoval číslo praporu a příslušnost k jednotlivým setninám byla viditelná na bílé, červené, žluté nebo světlemodré shodné barvenosti posuvky a věnce. Svobodník (*Gefreiter*) nosil stejnou výstroj jako voják a k jeho rozlišení sloužil na každé straně límce zbrojního kabátu malý žlutý knoflík s reliéfem pruské orlice (*Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015, 58*).

Poddůstojnické hodnosti se rozdělovaly na dvě skupiny, a to na tzv. poddůstojníky bez portepé a poddůstojníky s portepé. Do první skupiny patřila hodnost poddůstojník (*Unteroffizier*) a hodnost seržant (*Sergeant*). Poddůstojník (**obr. 1**) se rozlišoval zlatým hladkým prýmkem okolo límce a rukávových manžet zbrojního kabátu.

Seržant měl stejné označení, navíc na každé straně límce zbrojního kabátu velký žlutý knoflík s reliéfem pruské orlice. Zmíněné poddůstojnické hodnosti označoval bílý stříp s černým protkáváním na všech částech. Výzbroj této skupiny u všech praporů granátnických a pěších pluků tvořila jehlovka vz. 1841. Šavli vz. 1818 s koženou pochvou a mosazným kováním nosili poddůstojníci a seržanti prvních dvou praporů těchto pluků, ale u fyzilírských praporů byly používány tesáky výše uvedených vzorů. Ovšem lze předpokládat, že toto nebylo v praxi striktně dodržováno, takže je možné, že poddůstojníci fyzilírských praporů používali rovněž šavli vz. 1818. U fyzilírských pluků poddůstojníci i seržanti byli vyzbrojeni puškou a bodákem vz. 1860.

Druhou skupinu poddůstojníků tvořil šikovatel (*Feldwebel*), popř. vicešikovatel (*Vicefeldwebel*). Nositelé těchto hodností měli stejné hodnostní označení jako seržant. Nebyli vyzbrojeni puškou, ale výzbroj tvořil důstojnický kord nebo šavle s portepé na opasku mužstva.

Praporčík (*Portepe-Fähnrich*) měl výstroj jako poddůstojník, ale důstojnické portepé na poboční zbraň. Po složení důstojnické zkoušky používal již důstojnickou zbraň.

K nižším důstojníkům se řadil poručík (*Seconde-Lieutenant*) a nadporučík (*Premier-Lieutenant*). Do samostatné hodnostní skupiny patřil setník (*Hauptmann*). Mezi štábní důstojníky náležel major (*Major*), podplukovník (*Oberst-Lieutenant*) a plukovník (*Oberst*). Poručík a major neměli hodnostní hvězdičky na epoletách nebo polních nárameníkách. Jednu hvězdičku na každé epoletě nebo polním nárameníku nosil nadporučík s podplukovníkem a dvě hvězdičky setník a plukovník (*Dvořák 2014, 18–19; Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015, 59–62, 221, 226*).

■ Obr. 1 Prusko: Poddůstojník 2. magdeburského pěšího pluku č. 27, foto: J. Veselá.

Předběžné výsledky bližší identifikace pohřbených ve zkoumaných hrobech u České Skalice

1. Hromadný hrob č. 1

V roce 2003 byl v průběhu stavebních prací na silničním obchvatu České Skalice v místech přeložky silnice I/33 proveden záchranný archeologický výzkum válečného hrobu pod vedením Mgr. Jana Tůmy z Regionálního muzea v Náchodě. Lokalita se nachází na levém břehu vodního přivaděče údolní nádrže Rozkoš. Ze severu je omezena železniční tratí Jaroměř–Trutnov a z jihu původním okrajem staré silnice I/33 vedoucí před Autocampingem Rozkoš (*Tůma 2005, 4*). Ve zkoumaném hromadném hrobě bylo uloženo a později identifikováno celkem čtrnáct příslušníků rakouské řadové pěchoty a čtyři

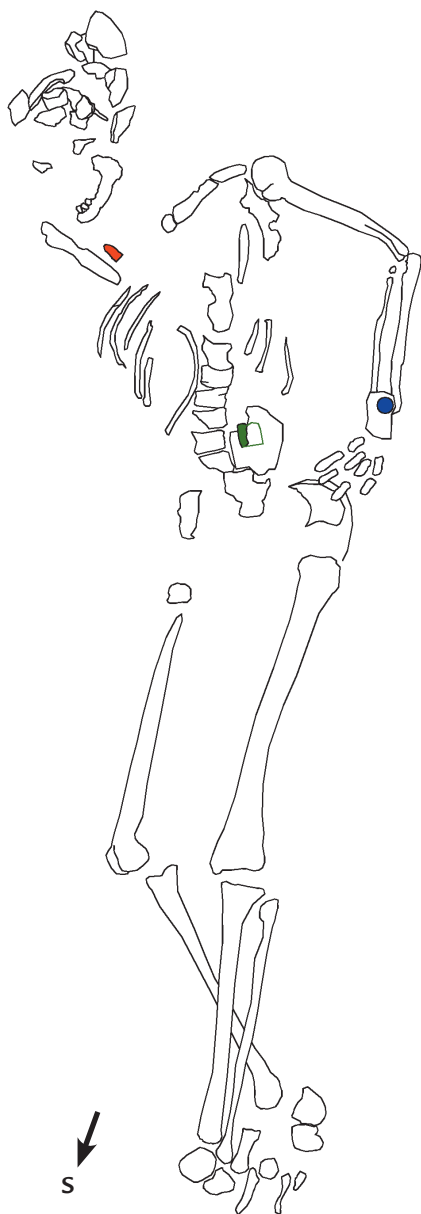
4 Příklady: 2. východopruský granátnický pluk č. 3, 1. západopruský granátnický pluk č. 6, 2. magdeburský pěší pluk č. 27, braniborský fyzilírský pluk č. 35, vestfálský fyzilírský pluk č. 37 nebo 1. dolnoslezský pěší pluk č. 46 (*Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015, 33, 36–37*).

5 Olověná střela žaludového tvaru dlouhá 2,7 cm, s průměrem 13,6 mm a hmotností 31,2 g. V poměru průměru střely k ráži jehlovek, tj. 15,43 mm, se jednalo o podkaliberní střelivo. V jednotné papírové patroně byla umístěna v horní části, kde byla zasazena do vodícího lůžka v podobě lepenkového válečku o průměru 16,2 mm, dlouhého 2 cm a opatřeného na dně roznětkou. Ve spodní části náboje byla dávka 4,8 g střelného prachu, jímž musela proniknout jehla před zapálením roznětky. Patrony měřily zhruba 6,5 cm, vážily 38,5 g a baleny byly do papírových balíčků po šesti kusech (*Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015, 350: obr. 14/154, 351 nebo 353: obr. 14/166*).

6 Vicešikovatel – hodnost používána u zeměbrany. Pro potřeby mobilizace byli někdy zařazeni do válečné organizace jednotek tvořících stálo armádu z důvodu nedostatečného počtu aktivních šikovatelů.

■ **Obr. 2** Pruská krytka na ústí palné zbraně s vyraženými značkami (G. R. 7. 5. 106) přiřazující jejího majitele (hrob č. 1, jedince č. 8) k 5. setnině Králova granátnického pluku č. 7, foto M. Holas.

■ **Obr. 3** Hrob č. 1, jedinec č. 8, kresba M. Holas.

příslušníci řadové pěchoty pruské. Nejblíže bylo možné identifikovat dva pohřbené pruské padlé, a to jedince č. 2 a jedince č. 8, jelikož byly součástí jejich výstroje i dvě mosazné krytky na hlavně jejich palných zbraní⁷. Informace vyražené na těchto krytkách potvrdily jejich náležitost ke Královu granátnickému pluku č. 7⁸, setninám č. 3 a 5.

1.1. Jedinec č. 8

Pohřben v poloze na pravém boku (**obr. 3**) a oblečen v jednořadém kabátu, kalhotách a bez obuvi. Dochované části výstroje, v terénu však z větší části nedokumentované ve funkční poloze, potvrdily jeho pohřbení s výstrojním opaskem se zachovalou mosaznou přezkou, jednou prázdnou patronaškou s dochovanými fragmenty kůže a zapínacím mosazným hrotem. Nalezená mosazná krytka (**obr. 2**) na jehlovku nese jasně vyražené informace o přiřazení dotyčného ke zmíněnému Královu granátnickému pluku č. 7, setnině č. 5 a zbraní č. 106. Dva nalezené knoflíky (průměr 20 mm) z nárameníků s číslicí 5, z nichž se jeden dochoval i se zbytky textilu, náležitost k uvedené setnině potvrzují. Dále byly u skeletu nalezeny fragmenty obou rukávových braniborských manžet s kusem textilu, skleněná lahvička a porcelánové kolínko k dýmce ve tvaru lidské hlavy. Během vyzvedávání ostatků byl v místech pravé lopatky nalezen vystřelený projektil rakouské kompresní stříly⁹. Kromě devíti knoflíků (průměr 25 mm) z uniformy byla u mrtvého nalezena i dvojice knoflíků (průměr 13 mm) s vyraženou korunkou s pěti perlami (**obr. 4**). Podobné heraldické označení často vypovídá o šlechtickém postavení jeho majitele (*Krejčík – Psík 2008, 45*). Z pořízené terénní dokumentace není bohužel patrné,

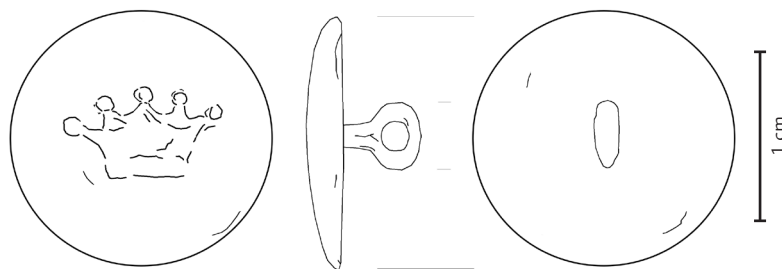
kde byly tyto knoflíky umístěny, ale může se s vysokou pravděpodobností jednat o dvojici knoflíků z rukávů spodního prádla, zřejmě košile. Další části výstroje však nepotvrzují přítomnost jiné hodnosti než základní, tedy hodnosti vojína. Bylo by snad možné dohledat v plukovních záznamech přesné jméno padlého dle jeho náležitosti k šlechtické rodině?

2. Hromadný hrob č. 2

Další hromadný hrob byl nalezen téměř o rok později necelých 70 metrů východně od předešlého hrobu č. 1. V důsledku zemních prací byl ale narušen stavební technikou během svahování terénu u zářezu nové přeložky silnice I/33 (5,9 km), na rozhraní parcel č. 1914/13 a 1914/1 v místě plánovaného propustku (*Tůma 2006, 4*). Hrobová situace byla zničená z celých dvou třetin a následný výzkum byl omezen pouze na zbylou jižní část hrobové jámy, ve které potvrdil pohřbení minimálně devíti jedinců. Hlavním rozdílem však bylo uložení padlých, jelikož byli do jámy uloženi výhradně příslušníci pruské řadové pěchoty. Přesná identifikace ale není jistá u všech jedinců vzhledem k nálezu pouze jediné krytky (**obr. 5**) k ústí pruské zbraně, na které byly vyraženy informace poukazující opět na Králův granátnický pluk č. 7, konkrétně 6. setninu. U dalších dvou jedinců se ale poprvé podařilo určit hodnosti jiné než hodnosti vojáků.

2.1. Jedinec č. 3

Výbava mrtvého obsahuje devět mosazných knoflíků z jednořadého kabátu, železnou přezku a zbytky textilu. Zajímavější je nálezu dvou knoflíků s označením 7. setniny se stále dochovanými fragmenty

■ **Obr. 4** Mosazný knoflík s reliéfem korunky s pěti perlami, hrob č. 1, jedinec č. 8, kresba M. Holas.

sepnutých nárameníků. U tohoto mrtvého můžeme poprvé vyvrátit jeho příslušnost k řadovému mužstvu, jelikož byl u skeletu nalezen pár knoflíků (průměr 27 mm) s reliéfem pruské orlice, který stvrzuje zařazení mrtvého mezi pruské hodnosti poddůstojníků. Mrtvý však nebyl pohřben s žádnou další výstrojí, proto není jasné, zda se jedná o šikovatele, nebo seržanta.

2.2. Jedinec č. 7

Výbava tohoto mrtvého je nepatrně pestřejší. Dochovalo se celkem devět knoflíků z kabátu, torzo zavíracího železného nožíku, kulaté zrcátko a fragmenty uniformy. Nález dvojice malých knoflíků z nárameníků zařazuje mrtvého do 8. setniny neznámého pruského pěšího pluku a knoflík s reliéfem pruské orlice (průměr 25 mm) informuje opět zařazení mrtvého mimo hodnosti vojáků, však vzhledem k menšímu rozměru se zřejmě nejedná o poddůstojníka, ale o svobodníka.

2.3. Artefakty bez kontextu

Soubor těchto předmětů byl archeologem rozdělen na dvě skupiny s názvy „Nálezy z hrobové jámy“ a „Nestratifikované nálezy“ (Tůma 2006, 13). V první skupině jsou umístěny pravděpodobně předměty, které nebyly v průběhu exkavace blíže rozříděny k jednotlivým pohřbeným. V tomto souboru jsou zařazeny poměrně velké kusy textilu z uniformy, které se dochovaly povětšinou i s knoflíky. Dále jedenáct kusů knoflíků z kabátů, knoflík s číslicí 6 se zbytkem nárameníku, drobná mosazná přezka a dvojice podpatkových podkůvek, která byla dle fotodokumentace i plánu nalezena v blízkosti fragmentů pánevních kostí jedince č. 8. Tyto podkůvky by mohly potvrdit uložení dalších těl na druhé straně hrobové jámy. Nálezy nestratifikované, které jsou uloženy v druhé skupině artefaktů bez kontextu, jsou mnohem početnější. Jedná se o předměty údajně nalézané v prostorech, kde byl deponován obsah druhé půlky vybagrované hrobové jámy (Vondryška 2005, 154). Nejzajímavější jsou mezi nimi další tři

■ Obr. 5 Hrob č. 2, jedinci č. 5 a 6. Na snímku je viditelné původní umístění pruské krytky na ústí palné zbraně, foto J. Tůma.

knoflíky s reliéfem pruské orlice. Dva s totožnou velikostí jako u jedinců č. 3 a 7, jeden je však menší (obr. 6) s průměrem 25 mm jako u jedince č. 7, pravděpodobně tedy náležící svobodníkovi. Dále byly přiřazeny do souboru 2 setninové knoflíky se znatelnou číslicí 7, 26 zinkových knoflíků z kalhot, 7 knoflíků z patek šosů a 42 mosazných knoflíků ze zbrojních kabátů. V souboru jsou umístěny i další tři podkůvky z podpatků bot, dvě blíže neurčené železné přezky a části dřevěného kartáčku připomínající svým tvarem kartáček jedince č. 1 z hrobu č. 1.

■ Obr. 6 Mosazný knoflík s reliéfem pruské orlice, hrob č. 2, bez kontextu, foto M. Holas.

7 K problematice identifikace všech pohřbených v hrobě č. 1 viz Holas 2017.

8 Před r. 1861 označován jako 2. západopruský granátnický pluk č. 7 (Tuhý – Šramar – Šrámek et al. 2015, 37).

9 Rakouská armáda v roce 1866 používala střelné zbraně systému Lorenz vz. 1854 s perkusním zapalováním, pro které bylo předepsáno mimo jiné typické kompresní střelivo Lorenzovy-Wilkinsonovy konstrukce (Beneš 1999, 34).

2.4. Identifikace padlých v porovnání se seznamem ztrát z Berlína

Dle ztrát pruského Králova granátnického pluku č. 7¹⁰ bylo na bojišti u České Skalice celkem zabito 33 granátníků v hodnosti vojína, jeden granátník je uveden jako nezvěstný a stejně tak i jeden lazaretní pomocník, dále bylo zabito devět poddůstojníků, jeden praporčík a dva důstojníci.

V hodnosti vojína padlo u 1. setniny sedm mužů a setinový lazaretní pomocník je uveden jako nezvěstný. V 2. setnině padli celkem dva muži. Po zásahu do hlavy zemřel u 3. setniny voják Ernst Pohl a kartáčovou¹¹ střelbou byli zabiti granátníci Anton Wewior a Heinrich Mahler. Carl August Lissel je uveden jako nezvěstný u 4. setniny, u které dále zemřel granátník Franz Joseph Seeliger a po zásahu do hlavy i Carl August Weichenhain. U další, 5. setniny zemřelo na bojišti pět granátníků a jeden svobodník. Voják Stanislaus Michniewsky byl sice pouze zraněn střelou do nohy, ale na následky tohoto zranění zemřel v lazaretu v Náchodě přesně měsíc po bitvě. Karl Heinrich Friedrich Bürgel skonal po zásahu granátovou

střepinou do břicha. Velitel setniny kapitán Carl von Natzmer byl smrtelně zraněn střelou do hlavy¹² a po zásahu břicha padl granátník Karl Paul Wilhelm Weniger. Následující 6. a 7. setnina prošly bojištěm beze ztrát. Nejvíce byla bojem postižena 8. setnina, kde padlo celkem deset granátníků v hodnosti vojína a jeden svobodník. Dále jsou v seznamu uvedeni i tzv. poddůstojníci bez portepé, a to poddůstojník Johann Fenske, Schäche (uveden bez křestního jména), Herrmann Simon a s hodností seržanta Carl Götting. Zmíněn je i praporčík Franz Hoffman, který zemřel po zásahu střelou během bojů v lese Dubno. S hodností tzv. poddůstojníka s portepé byl zabit šikovatel Carl Friedrich Scholz. V 9. setnině padl po zásahu granátovou střepinou do hrudi svobodník Gottfried Weinhold a z 10. setniny na bojišti zůstali mrtví dva fyzilíři. Beze ztrát vyšla z boje 11. setnina. Druhým zabitým důstojníkem v pluku byl poručík von Niebelschütz z 12. setniny, který byl zasažen do břicha. Ve stejné setnině po zásahu do hrudi zemřel svobodník Ernst Preller. Se smrtelným zraněním hlavy klesl fyzilír Karl Baum a poddůstojník Oscar Seydel.

V hrobě č. 1 byl jedinec č. 2 zcela jistě přiřazen k zmiňovanému granátnickému pluku, konkrétněji k 3. setnině, u které padli celkem tři vojáci. Pokud ale dle záznamů zemřel E. Pohl po zásahu do hlavy a další dva vojáci kartáčovou střelbou, výsledky z výzkumu žádnou tuto informaci nepotvrdily. Skelet zmiňovaného jedince nesl navíc stopy jiných smrtelných zranění. V levé části pánevní kosti padlého byl nalezen rakouský puškový projektil a v lokti pravé paže i zinková dělostřelecká střepina (blíže Holas 2017, 301–303). Druhý pohřbený příslušník Králova granátnického pluku č. 7 v hrobě č. 1 náležel k 5. setnině, v které padlo celkem pět granátníků, jeden svobodník a důstojník von Natzmer. Pouze u dvou výše uvedených granátníků byly blíže specifikovány druhy smrtelných zranění, a to zabití střepinou dělostřeleckého granátu a usmrcení zásahem puškového projektilu do břicha. Během výzkumu byla potvrzena přítomnost rakouského olověného projektilu v blízkosti pravé klíční kosti. Je snad tento padlý jedním ze zmiňovaných? Nebo se jeho

totožnost přiklání spíše k dalším padlým ze setniny, u kterých nebyl přesněji specifikován způsob zabití?

V hrobě č. 2 je poměrně obtížnější přiřadit některé z pohřbených ke konkrétním jednotkám, jelikož se jediná nalezená krytka nacházela mezi dvěma skelety (j. č. 5 a 6) a přesnější uložení v terénu nebylo dokumentováno. Krytka navíc není uložena v Regionálním muzeu v Náchodě a ani není součástí přírůstkové evidence. Údajné informace, které na ní byly vyraženy, ale potvrzují opět známý Králův granátnický pluk č. 7 a jeho 6. setninu (Vondryška 2005, 154). Každopádně je jisté, že majitel krytky náležel k této setnině, která měla ale dle informací z Berlína projít bojem beze ztrát. Proč se ale tato krytka dostala do hrobu? Nebo je jeden z pohřbených opravdu z 6. setniny, ale nebyl uveden mezi padlými? U dalších pohřbených Prusů v tomto hrobě není možné přesně určit jednotku vzhledem k absenci podobných krytek na zbraně. V 6. setnině byl zařazen zcela určitě jedinec č. 2, dále v 8. setnině j. č. 7 a v 7. setnině j. č. 3 současně i s jedním padlým ze severní části hrobu. Pokud opravdu prošly setniny č. 6 a 7 bitvou beze ztrát, nejsou zřejmě ani tyto padlí příslušníky zmiňovaného granátnického pluku. Podle celkového počtu tří párů velkých knoflíků s pruskou orlicí můžeme s jistotou jedince č. 3 označit za nositele poddůstojnické hodnosti (seržant či šikovatel) a jedince č. 7 jako svobodníka. Ve zničené části hrobu lze díky těmto knoflíkům v souboru bez kontextu předpokládat uložení minimálně ještě jednoho dalšího poddůstojníka a pravděpodobně i jednoho svobodníka, vzhledem k jejich velikosti knoflíků. I tak tato nesourodost mrtvých příslušníků celkem tří setnin, byť neznámého pruského pěšího pluku, vede k zamyšlení, odkud mohla být těla přinesena dřív, než byla právě na tomto místě pohřbena. Přesnou identifikaci uvedených hodností by nezvratně potvrdily fragmenty rukávových manžet s dochovanými hodnotními prýmkami, bohužel se tak nestalo v žádném z hrobů. Skutečnost naprosté absence veškeré další výstroje pohřbených potvrzuje již zmíněnou recyklaci, kterou na svých padlých pruská armáda zřejmě prováděla.

■ Obr. 7 Pomník na již přemístěném hrobě dvou nadporučíků garádových granátníků císaře Františka č. 2 v Lípě, foto M. Holas.

Tajemství předmětů v depozitáři Muzea východních Čech v Hradci Králové

Po neúspěšném postupu hlavních sil pruské armády v první polovině rozhodující bitvy u Hradce Králové dne 3. července, přišel kolem druhé hodiny odpolední čas pro pruského korunního prince, který měl s 2. armádou vniknout do týlu obranného postavení rakouské Severní armády a tím zničit její střed. Obranný hák na pravém křídle Rakušanů byl postupně napadán pruským 6. armádním sborem u Lochenic, Sendražic a Nedělišť. Současný postup předvoje 1. pruské gardové pěší divize byl směřován na Máslojedy, kde po jejich dosažení byla celá divize rozdělena na dvě uskupení. Větší část nabrala směr přímo na Chlum, menší postupovala na Čistěves a Lípu. V této sestavě si prodíral cestu bojištěm za jednotkami 1. gardové divize i střelecký prapor (setniny č. 9–12) gardových granátníků císaře Františka č. 2. Aby mohl prapor napadnout a zneškodnit rakouské dělostřelecké pozice mezi Lípou a Dlouhými Dvory, bylo nutné prvně zmiňovanou obec obsadit. Vesnice Lípa byla tou dobou obsazena praporem rakouských polních myslivců č. 3, 1. praporem pěšího pluku barona Šokčeviče č. 78 a částí pěšího pluku arcivévodky Karla č. 52. Jako první vnikli do vesnice střelci z 11. setniny, kteří byli po kartáčové střelbě uvítáni i střelbou rakouských polních myslivců ukrytých v křovinatém příkopu u silnice vedoucí na Sadovou. K opětování střelby bylo zapotřebí přeběhnout širokou louku a obsadit cihlářské pece vzdálené 500 kroků (*Náhlavský 2005*, 49). Poklusem se pokusili ochrany cihlářských pecí dosáhnout i střelci 10. setniny. Během překonávání louky za prudké palby byl ale střelou do břicha usmrcen jeden z důstojníků setniny nadporučík Gustav svobodný pán

■ **Obr. 8** Části uniformy pruského nadporučíka exhumovaného v obci Lípa v roce 1993 v průběhu konzervace v červnu 2016, Muzeum východních Čech v Hradci Králové, foto M. Holas.

von Rechenberg¹³. Vzápětí byli sice rakouští polní myslivci razantním útokem ze svých pozic vytlačeni, zmíněná setnina ale během tohoto úspěchu přišla o dalšího velícího důstojníka. Se smrtelným zásahem hlavy klesl k zemi nadporučík Ferdinand von Notz¹⁴.

Oba poručíci byly pohřbeni do společného hrobu na pozemku domu čp. 32 v Lípě. Hrob byl do roku 1911 označen železným křížem na pískovcovém soklu, později byl na tomto místě vztyčen pískovcový pomník (**obr. 7**) s popisem¹⁵. Na jaře roku 1993 byl pomník přemístěn společně s ostatky na okraj pozemku k místní komunikaci vedoucí od Čistěvsi (*Dvořák 2014*, 132).

Archeologický výzkum a zajištění ostatků provedl PhDr. Vít Vokolek, který předměty z hrobu předal do Muzea východních Čech v Hradci Králové následujícího roku (ústní sdělení PhDr. Víta Vokolka). Předměty se podařilo dopátrat uložené v laboratoři muzea v červenci r. 2016 a byly následně nově laboratorně ošetřeny, aby se mohly později stát součástí výstavy „*Ohlasy prusko-rakouské války*“. Rozděleny

jsou na dvě poloviny s názvy „komora 1“ a „komora 2“. V souborech převažuje velké množství dochovaných částí textilu z uniforem obou důstojníků. Rozpoznatelné jsou části rukávových manžet, fragmenty patek ze šosu, nákrčník nebo největší zachovalá část uniformy v podobě téměř celého límce (**obr. 8**) s dvojicí nárameníků s jasně viditelným monogramem FI (rakouský císař a první majitel pluku František I.). Jedná se tak mimo jiné i o doklad osobní iniciativy pruského důstojníka, který se i měsíc před válkou jasně podřizuje konkrétní výstrojí změně a svůj kabát opatruje polními nárameníky místo epolet. Z osobní výbavy stojí za povšimnutí několik dřevěných sirek, železný klíček snad od zavazadla, dřevěný kartáček, malé železné nůžky, zavírací nůž nebo dvojice kostěných knoflíků s reliéfem koňské hlavy. Bohužel se ale jakoukoliv další formu dokumentace prozatím nepodařilo dohledat, protože některé předměty postrádají alespoň nejzákladnější nálezový kontext. Pokud by se podařilo objevit nezvěstnou dokumentaci (pokud vůbec existuje), bylo by možné rekonstruovat nálezový stav hrobové situace

10 *Verlust-Listen der Königlich-Preussischen Armee*. Berlin 1866. Dostupné online, viz seznam použité literatury a pramenů.

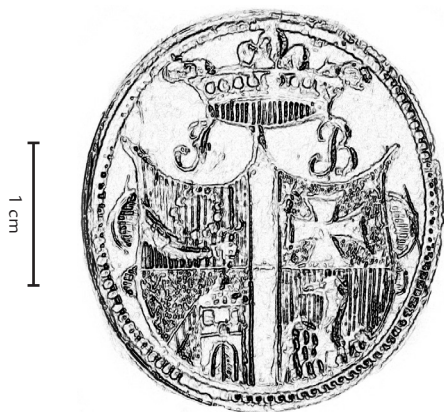
11 Kartáč: druh dělostřelecké munice používaný rakouskou armádou, v podstatě šlo o střelbu velkými kulatými projektily (průměr 23 a 26 mm) na krátkou vzdálenost (*Beneš 1995*, 10).

12 Jiný historický zdroj ale uvádí zabití setníka (údajně velel 5. a 8. setnině) kartáčovou střelbou. Rovněž jsou rozdílné i součty ztrát, které zmiňují padlých šest důstojníků a 92 mužů. Zraněných důstojníků 17 a 366 zraněných mužů, pět mužů bylo nezvěstných a ztraceni byli celkem čtyři koně (*Jánský 2008*, 163, 166).

13 Gustav svobodný pán von Rechenberg: Narozen 8. ledna roku 1834 v Schönbergu ve Slezsku, k pluku byl přeložen r. 1859 (*Dvořák 2014*, 148).

14 Ferdinand von Notz: Narozen 11. ledna roku 1835 v Trevíru v Porýní, k pluku přeložen v r. 1852 (*Dvořák 2014*, 132).

15 Evidenční číslo válečné památky dle Komitétu pro udržování památek z války roku 1866 je 193 (*Brůha et al. 1996*, 51). V centrální evidenci válečných hrobů (CEVH) Ministerstva obrany je památka zapsána pod číslem CZE5205-4118.

■ **Obr. 9** Erb na pečeti z souboru předmětů z války r. 1866 uloženého v depozitu fondu militarií historické podsbírky Muzea východních Čech v Hradci Králové, grafika M. Holas.

a současně přesně identifikovat polohy obou důstojníků a předměty, s kterými byli pohřbeni.

V depozitáři fondu militarií historické podsbírky Muzea východních Čech v Hradci Králové je uloženo pod inventárním číslem M-1860 několik předmětů, které dle dochovaných záznamů rovněž pocházejí z hrobů padlých hradecké bitvy. V inventární kartě je totiž u tohoto souboru předmětů uvedena poznámka s textem: „2 pečeti a 1 kapsa. hodinky pocházejí z býv. Spolkové sbírky. Viz inventář A41, č. 249, 250: (pečeti a s monogramy, nalezená v hrobech), č. 103 (hodinky pruského exhumovaného důstojníka).“ U těchto předmětů je ale k dispozici více otázek než odpovědí, jelikož se zmíněný inventář prozatím nepodařilo dohledat. Mezi předměty je nejnapadnější pečeti, zřejmě s rodovým erbem (**obr. 9**), dle kterého by snad bylo možné zjistit nejzákladnější informace o jeho původu, a tím i o osudu pohřbeného v exhumovaném hrobě.

Závěrem

Nejdůležitějším cílem výzkumů válečných hrobů (nejen z války roku 1866) je mimo jiné i identifikace pohřbených s objasněním mnoha jiných informací, které se následně mohou kriticky střetávat s dostupnými historickými prameny. Nejobsáhleji je prozatím možné čerpat z hrobových situací, ve kterých byli pohřbeni výhradně příslušníci pruské armády nebo držitelé poddůstojnických a důstojnických hodností. Na obtížnost výzkumu i tak působí mnoho

faktorů, a to jak z pietního hlediska, tak i z hlediska legislativy, která je usměrňována nejen zákonem o státní památkové péči, ale i zákonem o pohřebnictví nebo zákonem o válečných hrobech a pietních místech. Během výzkumu může sice dojít k nálezů předmětu, jakým je například krytka na pruskou zbraň, který uvádí téměř nejpřesnější informace o zařazení mrtvého ke konkrétní jednotce, není ale vždy zaručeno, že byl předmět mrtvému primárně určen, jelikož mohlo dojít k sekundární záměně v době po absolvování bitevního střetu nebo ve chvíli pohřbu. Proto pouze přesné porovnání zjištěných informací z více fragmentů dochovaných částí uniforem pruské řadové pěchoty (čísla na knoflíčích z nárameníků, podoba rukávových manžet apod.) může vést k úspěšnému a konečnému určení jednotky, které již žádný písemný pramen vyvrátit nemůže. Z uvedených historických záznamů je totiž jasné, že zkoumaný problém není uzavřen ani ve chvíli, kdy je písemně zaznamenán. Příkladem jsou zmíněné nesourodé počty ztrát konkrétní jednotky nebo i podoby smrtelných zranění (dokonce i u důstojníků). Celou problematiku, které se tento příspěvek věnoval, není možné ani nyní uzavřít, protože se podobné práce po provedených archeologických výzkumech pomalu vymykají samotné archeologii a připomínají spíše práci detektivní.

Použitá literatura a prameny

- Beneš, C. 1995: K dějinám rakouského dělostřeleckého materiálu do roku 1863. Pardubice.
Beneš, C. 1999: Palné zbraně systému Lorenz. Praha.
Beneš, C. 1998: Pruská jehlovka. Praha.
Brůha, J. – Dvořák, J. – Poláček, B. – Vycpálek, M. 1996: Průvodce po bojišti u Hradce Králové z roku 1866. Hradec Králové.
Dvořák, J. 2014: Lexikon pruských důstojníků padlých roku 1866. Hradec Králové.
Evidence CEVH: Ministerstvo obrany České republiky, 2017, Evidence válečných hrobů v ČR, evidencevh.army.cz [online] [c 3. 9. 2017] dostupné online z: <<http://www.evidencevh.army.cz/Evidence/hledani-osoby-v-cr>>
Holas, M. 2017: Interpretace stavu výstroje padlých z prusko-rakouské války roku 1866 ve chvíli pohřbení do hromadného hrobu nedaleko České Skalice (okres Náchod), Archaeologia historica 42, 1, 297–317.
Jánský, Z. 2008: Bitva u České Skalice v roce 1866. Hradec Králové.
Krejčík, T. – Pšik, R. – Kovář, L. 2008: Základy heraldiky. Ostrava.

- Náhlavský, J. 2005: Gardový granátnický pluk č. 2 v r. 1866, Bitva u Hradce Králové 3. července, Bellum 1866 13 (15), 1, 47–64.
Náhlavský, J. 2006: Srážka u Kuřívod 26. června 1866. Prusko-rakouská válka a péče o válečné hroby z roku 1866. Hradec Králové.
Náhlavský, J. 2010: Srážka u Dlouhého Mostu 24. června 1866. Péče o válečné pomníky z války roku 1866. Dlouhý Most.
Šramar, J. – Šrámek, J. – Tuhy, B. et al. 2015: Prusko-rakouská válka roku 1866: Výzbroj a výstroj. Hradec Králové.
Tůma, J. 2005: Přeložka silnice I/33 u České Skalice. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu hromadného hrobu z války 1866 na parc. č. 1914/7 v roce 2003. Regionální muzeum Náchod, č. j. 1/2003.
Tůma, J. 2006: Přeložka silnice I/33 u České Skalice. Nálezová zpráva o záchranném archeologickém výzkumu hromadného hrobu z války 1866 na parc. č. 1914/17 a 1914/21 v roce 2004. Regionální muzeum Náchod, č. j. 34/2004.
Verlust-Listen der Königlich-Preussischen Armee. Berlin 1866. Elektronicky dostupné: Düsseldorf – Universitäts- und Landesbibliothek, [www.digital.ub.uni-duesseldorf.de](http://digital.ub.uni-duesseldorf.de) [online] [c 3. 9. 2017] <<http://digital.ub.uni-duesseldorf.de/urn/urn:nbn:de:hbz:061:1-78710>>
Vondryška, T. 2005: Nově objevené hroby na českoskalickém bojišti. Bellum 1866 14 (16), 2, 149–157.

Summary

The most important objective of the study of war graves (not only from the war in 1866) is, among other things, identification of the buried with the elucidation of many other information, which can then critically interfere with very detailed historical sources. For the most part, it is now possible to draw from tomb situations in which only members of the Prussian army or holders of enlisted officers and officers were buried. There are many factors in the difficulty of research, both in a respectful and legislative sense, which is governed not only by the law on state monument care, but also by the law on funeral or the law on war graves and places of worship. From the examples above, it is clear that the problem being investigated is not closed when it is written down. An example of this is the disparate number of losses of a particular unit, or even the form of fatal injuries (even with officers). However, if a research such as a brass cap for Prussian firearms, in accordance with the positive determination of the equipment and the degree of burial, is such a significant object, it is a relatively high probability of critically inspecting the truth of the historical record. It is not possible to conclude the whole issue that has been dealt with in this paper, and the work that takes place after the rescue archaeological researches of similar situations is slowly going beyond the archeology itself and recalling rather the detective work that still makes sense.

Matouš Holas, Katedra archeologie
FF UHK, adresa: Rokitského 62,
500 03 Hradec Králové,
e-mail: holasmatous@seznam.cz

Tento článek vznikl díky podpoře specifického výzkumu Filozofické fakulty UHK s názvem Studentská archeologická konference.